

EL 'FRAGMENT DE LA HAIA': EL PERSONATGE BOREL ASSETJAT A GIRONA VERS EL 827¹

JOSEP CLARA TIBAU

Resum

El "Fragment de la Haia" el formen tres fulls de pergami en llatí, trobats al final d'unes *Gesta regum francorum*, guardats a la Biblioteca Reial de la Haia. Segons Charles Samaran, el text podria ser dels anys 980-1030. Explica el setge d'una ciutat per part d'exèrcits carolingis amb els personatges Ernardus, Bernardus, Bertrandus, un *dux* i el seu fill Wibelinus. El *dux* mata Borel i Wibelinus, el fill de Borel. Els carolingis ocupen la ciutat. Els millors romanistes han omplert pàgines per identificar la ciutat i el personatge Borel, sense posar-se d'acord. Basant-nos en idees de la *Vita Hludovici*, *Al-Udri*, les cançons de gesta *Chançon de Guillelme* i *Aimeri de Narbonne*, *L'Histoire de Languedoc II*, *Gaston Paris*, *Meyer*, *Gautier*, *Demaison*, *Aebischer*, *Rovira* i *Virgili*, *Abadal*, *Ponsich* i *Salrach* podem assegurar que la ciutat és Girona i Borel, el comte Borrell d'Ausona, assetjat a Girona pels carolingis vers el 827. El *Fragment de la Haia* presenta el primer setge de Girona documentat.

Paraules clau

Fragment de la Haia, èpica medieval, Catalunya carolíngia, Marca Hispànica, gots i carolingis, primers comtes catalans, setges de Girona.

Abstract

The Hague Fragment is made up of three sheets of parchment in Latin, at the end of a Gesta regum francorum, kept in the Royal Library in The Hague. According to Charles Samaran, the text could be from the years 980-1030. It tells of the siege of a city by Carolingian armies with the characters Ernardus, Bernardus, Bertrandus, a "dux" and his son Wibelinus. The "dux" kills Borel and Wibelinus, Borel's son. Carolingians occupy the city. The best Romanists have filled pages to identify the city and the character Borel, without agreeing. Based on ideas from the Vita Hludovici, Al-Udri, the songs of gesta Chançon by Guillelme and Aimeri de Narbonne, l'Histoire de Languedoc II, Gaston Paris, Meyer, Gautier, Demaison, Aebischer, Rovira i Virgili, Abadal, Ponsich and Salrach, we can assure you that the city is Girona and Borel, Count Borrell of Ausona, besieged in Girona by the Carolingians around 827. The Fragment of The Hague presents the first documented siege of Girona.

Keywords

Fragment of The Hague, medieval epic, Carolingian Catalonia, «Marca Hispànica», Goths and Carolingians, first Catalan counts, sieges of Girona.

¹ Treball dedicat amb tot el respecte i gran aprecí al Dr. Martí de Riquer, que em va introduir en aquests temes tan apassionants.

El *Fragment de la Haia* el formen tres fulls de pergami escrits en llatí per les dues cares, trobats al final d'un exemplar de les *Gesta regum francorum*, manuscrit 921 de la Biblioteca Reial de la Haia, afegits en època posterior. Georg Heinrich Pertz, que el 1828 fou encarregat de la Biblioteca Reial de Hannover, el publicà per primera vegada a mitjan s. XIX. Segons Charles Samaran (1932) el *Fragment* presenta totes les característiques dels manuscrits en minúscules carolíngies de 980-1030. I d'aquí ve la seva importància: presenta uns personatges èpics abans que apareguessin a les cançons de gesta i els acosta a la història. És el mateix que demostra Dámaso Alonso quan descobreix la *Nota Emilianense*: primer es dona el fet històric, després apareixen llegendes orals i cròniques en llatí i, amb aquestes fonts, uns poetes cultes (no els joglars) van crear les cançons de gesta.

El text explica el setge d'una ciutat per part d'exèrcits carolingis, a partir del tercer dia. Davant la porta principal s'hi situen Ernardus, el *jove* Bernardus i Bertrandus per evitar la sortida dels assetjats. L'endemà Bertrandus força la porta i els carolingis entren lluitant cos a cos. Hi ha una inundació i l'aigua i sang arriben fins als genolls, cosa que els obliga a lluitar a cavall. Després la lluita continua a camp obert. Un *dux* (segons tots els romanistes, Guillem de Tolosa) mata el "valent vell" Borel i el seu fill Wibelinus mata el fill de Borel. La batalla la guanyen els carolingis.

El *Fragment* ha provocat múltiples teories i discussions, que ara no detallaré: qui són aquests personatges, alguns històrics? Lluitaven contra els àrabs? Quina és la ciutat assetjada? Martí de Riquer el desembre de 1951 fomenta la recerca: "*La importancia de este curioso y discutido texto [...] y el hecho de narrarse en él una acción legendaria que probablemente tiene a Gerona por teatro, han aconsejado*"... La meua recerca s'adreça ara sobre el personatge Borel, cosa que ens portarà a localitzar-lo a Girona.

Martí de Riquer (1952) qualifica Borel de "sarraceno" quan el relat no parla d'exèrcits àrabs. A més es presenta Borel com un "valent vell" i els seus fills com uns cavallers que lluiten "entre mil amb destra infatigable". Hi ha un cert matís de no menysprear el bàndol contrari.

Paul Aebischer (1972) creu que els herois del *Fragment* són imaginaris, però es planteja identificar Borel amb Borrell I (anomenat també Guifré II Borrell, fill de Guifré el Pilós), comte de Barcelona, Girona i Osona (897-911). No va localitzar cap noble Borrell anterior, però apunta la conveniència d'estudiar amb més detall els comtats de l'època. D'això es tracta.

La *Vita Hludovici* de l'Astrònom explica com Borrell, un got que governava l'Urgell i la Cerdanya fou enviat per la cort de Tolosa a fortificar i repoblar la regió d'Ausona, Cardona, Casserres i altres llocs abandonats. Abadal el considera un d'*Els primers comtes catalans* escollit per Lluís el Pietós per aquell afer l'any 798.

El 801, Borrell d'Osona participa en la conquesta de Barcelona, dirigida per Lluís el Pietós, junt amb Rostany, primer comte de Girona, Guillem de Tolosa, els seu fill Berà i Hadhemar de Narbona. Carlemany recompensa Borrell amb territoris (Campolongo, Fontcoberta...) que després els hi fa tornar per donar-los als nobles *francs*. Comença la política basculant a favor dels nobles *gots* o dels *francs*. I, amb això, es fomentà l'enemistat i la guerra entre els dos bàndols.

Encara el 804-806, Borrell intenta sense èxit la conquesta de Tortosa, acompanyat per Hadhemar i Berà, primogènit de Guillem de Tolosa, segons Pierre Ponsich. Un diploma de Lluís el Pietós de 14 d'octubre de 829 ens confirma que Borrell ja havia mort.

Berà serà el primer comte de Barcelona, afavorirà els *gots* i volia pactar amb els musulmans, però el 820 el van cessar i exiliar i quedà governant a Barcelona Bernat, el fill més jove (mot assenyalat en el *Fragment*) de Guillem de Tolosa i del bàndol *franc*. Bernat també fou comte de Girona en dos períodes: 828-832 i 835-844. I volem remarcar la data 828.

Perquè els 826-827 es produeix la revolta d'Aissó i Guillemó. Aissó era Aysun al-Arabí, fill d'un antic valí de Barcelona, Sulayman al-Arabí i lloctinent de Berà (ho confirma Abadal). Guillemó era el fill gran de Berà (confirmat per Salrach). S'uneixen, doncs, *gots* i àrabs contra els *francs*. Borrell era company de lluita de Berà i seria d'aquest bàndol *got*. Aquests exèrcits ocuparen tota la plana de Vic. Consta que Aissó va atacar Girona i Bernat va defensar-la.

L'historiador al-Udri situa Aissó diverses vegades a Girona lluitant contra els francs i a Girona el fan presoner. Borrell d'Ausona el devia recolzar.

Sabem que Bernat de Septimània, fill de Guillem de Tolosa, comte de Barcelona amb 25 anys, tingué moltes dificultats per restaurar l'ordre. Consta històricament que Aissó i Bernat lluitaren a Girona. Doncs no és estrany que un *jove* Bernat lluités contra un "valent vell" Borrell a Girona, com explica el *Fragment de la Haia*.

Aquest text, doncs no presenta una llegenda pura sinó l'expressió d'una lluita dinàstica entre *gots* i *francs*, que després trobem a les cançons de gesta franceses.

En efecte, a la *Chançon de Guillelme* (de 1070-1080), el manuscrit de la qual fou descobert a Londres el 1903, llegim “*Li quens Willame est a Barzelune. Si fu repeiré d'une bataille lunge qu'il aeit fait a Burdele sur Gironde*”. I el seu nebot Vivien “*az prez de Girunde [...] decolad les fiz Burel tus duze*”. A la cançó *Aymeri de Narbonne*, el seu fill Hernaut és assetjat a Girona pels dotze fills de Borrel.

Per tot això, reafirmem la idea de Riquer (i anteriorment de Gaston Paris, Meyer, Gautier, Demaison i altres) sobre la ciutat assetjada: “*se puede dar por seguro que se trata de Gerona*”.

I encara podem afegir més dades. Segons l'*Histoire générale de Languedoc II 'Notes'* (de 1730-1745, reimpressa el 2003), Borrell d'Osona fou el pare de Sunifred I i, per tant, avi de Guifré el Pilós. El mateix defensen Pierre ou Joseph Tastu (*Note sur l'origine des comtes héréditaires de Barcelone et d'Emporias-Roussillon*, 1851), Émile Mabille (*Le Royaume d'Aquitaine et ses Marches sous les Carolingiens*, 1870), Sala i Molas (*Orígenes de las familias condales catalanas*, 1933) i el mateix Pierre Ponsich (2000). Es basen en un precepte de Lluís el Pietós de 14 d'octubre de 829 en què atorga al seu fidel Sunifred la vila de Fontcoberta, que ja posseïa “el seu pare Borrell”. Hi podem afegir com a possible prova el fet que el fill gran de Guifré el Pilós fos Guifré II Borrell.

Tothom accepta que Guifré el Pilós fou fill de Sunifred, però que aquest fos fill de Borrell d'Ausona no hi estava d'acord Rovira i Virgili (*Història nacional de Catalunya*, 1922-1934; *La genealogia de Guifré I: contestació a M. Joseph Calmette*, 1926) ni Abadal durant molts anys (*Els primers comtes catalans*, 1958). Josep M. Salrach, a *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX) 2/ Establiment de la dinastia nacional*, 1981) no es posiciona.

Aquesta seria una altra recerca. La nostra tesi és ara que la identificació del Borel del *Fragment de la Haia* amb Borrell d'Osona és inqüestionable.

APÈNDIX

La pàgina del *Fragment* forma part de les *Notes paléographiques* de Charles Samaran (1932). La traducció de la pàgina és de Joan Petit, professor de la Universitat de Barcelona (1952)

p se naq. roluu quo uolte ipse. de conata magis conuoc. calidus ipse
 cor no facit. fuit pueri conuoc. que se habet pterre. Lagaq.
 intelligat. ardentes uiamis amor. bellu. ne ego. formido sequi
 ta ualidu roge. sed ego. mens pcedere. Sopa. tolle lamina ad
 fideta. soluta manant. rote lactuaru. humectatq. gnos. ne en
 pudet. gens offenda. sapno rogi. palma. receperet. superba spolia.
 Op. ciner. dux iubilans equo. que redemat. multa. egde. medel
 phalanges mucrone. doculi. penar. u. huc ille. q. sommat
 morat. Ergo. reuocant. elubos. dexte. arma. quib. negat. ut
 stent. laborat. belliger. euencis. emulusq. ordo. factoru. conter
 re. ac. seniu. bohel. pacis. homini. uastro. p. icendia. pugne.
 Nec. mox. huius. subsistent. hospes. corporis. p. munim. clipei
 op. trilio. ipici. Sumatq. caput. sed. uertunt. crura. in
 aliu. cadendo. modo. dehiscunt. colla. c. fracta. solo. T
 Respirat. uubelinus. agild. a. audax. puer. par. parenti. suo
 uirtute. sed. suppat. mole. compensandus. in. omnia. ferro
 iudice. Circūdedat. uniu. e. uicis. borel. ussupcul. fremite
 te. mille. patiente. dextra. Rupto. te. celis. utant. illa. coha
 tanq. equu. talo. monitore. a. staci. deuenit. ante. cu. collo
 catq. ens. ardente. te. mediu. apord. te. exhibulat. e. suo. usu
 ceruice. cui. magis. adhibet. coeaq. medullat. utiq. occu
 buit. lingua. p.ecta. plus. uno. pede. T. Palat. frabunda
 cupido. laudis. ernaldu. quanta. p.uit. quantoq. actu
 resurgat. Quicquid. p.uit. belloni. licet. trahatq. uo. la.
 qd. reperit. du. pde. sapuere. luctu. comertia. dix. faucis
 nihil. p.ari. Post. est. cognoscere. an. frane. sup. s. ante
 suos. obtutus. a. cclinatq. habile. atio. hasty. in. ictum

TRADUCCIÓ

[...] para que no se incline hacia donde la lleva su propia voluntad.

Pero, por otra parte, el emperador Carlos se porta mejor, como un héroe sostenido por la benevolencia del Tonante, que siempre sabe le asiste generosa; y alienta a las ardorosas tropas a que amen los combates; y el temor no obliga a un rey tan valeroso a seguirlos, antes su alma le obliga a precederlos. Y siempre eleva a los astros sus ojos, inundados por el rocío de las lágrimas que de ellos brotan, humedeciendo las mejillas, no sea que la nación enemiga del supremo rey se alegre con el triunfo, y se lleve soberbia el botín.

El duque, erguido sobre el caballo que ha ganado gracias a una gran matanza, domina las filas de en medio con la punta de su espada, acostumbrada al castigo, y siembra la muerte acá y acullá. Por esto las diestras sin fuerza sueltan las armas, pues no pueden sostenerse. La suerte del combate y el designio del hado se esfuerzan a porfía por enfrentar en el ardor de la lucha la valerosa vejez de Borel padre con el hombre astuto. Y a no tardar, la obstinada huésped del cuerpo es sorbida a través de las defensas del escudo y de la triple cota. Baja la cabeza, pero las piernas salen disparadas hacia lo alto por la caída, y las vértebras del cuello se desparraman a poco por el suelo.

Jadea Wibelino, ágil y osado, mozo igual a su padre en valor, aunque menor en corpulencia, y equivalente en todo cuanto el acero puede juzgar. Con su mirada rodea a uno de los hijos de Borel, que a lo lejos se agita entre mil con diestra infatigable. Se abre camino entre las flechas en dirección a él y le aloja la ardiente espada en medio de la sien y hace salir a la nuca del asiento en que tan encajada estaba y desparrama la médula por todas partes: cae al suelo con más de un pie de lengua fuera.

El sediento afán de gloria demuestra cuánto valor tiene Erinaldo y con qué hazañas resplandece, pues fuere lo que fuere que Belona le brinde, lo destroza y arrastra cuanto se le pone al paso, como un león cuando la interrumpida actividad de sus horribles fauces ha pasado largo tiempo sin ninguna presa. Puede reconocer ante sus ojos a otro miembro de la estirpe fraterna, e inclina para el golpe la manejable punta de la lanza.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, D. (1954). *La primitiva épica francesa a la luz de una nota emilianense*. Madrid: CSIC; Inst. Miguel de Cervantes.
- CLARA TIBAU, J.:
 (1988) *El "Camí de Carlemany" i els cantars de gesta francesos a la Catalunya Vella* [edició en microfitxes]. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1989) "Los cantares de gesta en la Marca Hispánica. El fragmento de La Haya". *Epos. Revista de Filología*. Madrid: UNED.
- (1993) *La révolte d'Aissó en Catalogne et son reflet dans les chansons de geste*. Charlemagne in the North. Proceedings of the Twelfth International Conference of the Societé

- Rencesvals. Edimburg 4th to 11th August 1991. Edinburgh: Edited by Philip E Bennett, Anne Elizabeth Cobby and Graham A Runnalls.
- RIQUER, M. de. (2009). *Los cantares de gesta franceses*. Prólogo de RIQUER, I. de. M.B.R.H. Madrid: Gredos. Madrid.
- SALRACH, J.M.:
- (1981) *El procés de formació nacional de Catalunya (s. VIII-IX)*. 2- *L'establiment de la dinastia nacional*. Barcelona: Edicions 62.
- (1987) "El procés de feudalització. S. III-XII". Dins VILAR, P. *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- SAMARAN, CH. (1932). "Sur la date du *Fragment de La Haye*. Notes paléographiques". *Romania*, 58, p. 190-205.

